

УДК: 631.15:005.59
JEL Q01, O13

О. В. Дорофєєв

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту Полтавської
державної аграрної академії, м. Полтава
e-mail: olexandr.dorofeev@pdaa.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8608-0501>

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЯК ПРИНЦИП ТРАНСФОРМАЦІЇ УПРАВЛІННЯ

Представлені результати досліджень підтверджують наявність кризи антропоцентричної парадигми суспільного розвитку, що вимагає перегляду методології управління складними системами. Поява нових концепцій управління розвитком аграрного сектору економіки («сталого розвитку», «стійкого розвитку», «збалансованого розвитку»), показала слабкість їхнього теоретико-методологічного підґрунтя, що обумовило продовження наукового пошуку у напрямі формування більш адекватної управлінської парадигми. Перспективними у цьому зв'язку є дослідження, предметною сферою яких є управління гармонійним розвитком окремих секторів економіки, зокрема аграрного. Навіть початкові наукові розвідки у цьому напрямі вказують на наявність сукупності проблем розвитку аграрної сфери, пов'язаних з порушенням гармонійних пропорцій системних структур. Сформульовано гіпотезу, що приведення параметрів структурних елементів до гармонійних пропорцій може надати поштовх для розвитку системи аграрної економіки.

Ключові слова: розвиток, аграрний сектор економіки, управління гармонійним розвитком, гармонійні пропорції, система управління.

Dorofyeyev O. HARMONIZATION AS A PRINCIPLE OF MANAGEMENT TRANSFORMATION

The crisis of modern management paradigm of development in agrarian economy sector shows itself in the inability of society to traditionally solve new tasks faced by economic system, which is bounded by biosphere scales. It is in the first place about the establishment and compliance with certain parameters of agricultural enterprises' economic activity, in particular removal of resources used for production of goods and their reproduction; distribution of social branch product and distribution of property, etc. Results of the research presented in the article confirm the existence of the crisis of anthropocentric paradigm of social development, which requires revision of the methodology of complex systems management. Unfortunately, the emergence of new concepts for managing the development of agricultural sector of the economy ("sustainable development", "balanced development") showed the weakness of their theoretical and methodological basis, which conditioned the continuation of scientific research in the direction of forming a more adequate management paradigm. The research, the subject matter of which is the management of certain sectors of the economy harmonious development, in particular, agrarian ones, are prospective within this context. Even initial scientific investigations in this direction indicate the existence of a complex of problems of the agrarian sphere development, associated with the harmonious proportions violation of system structures. The hypothesis, that bringing the parameters of structural elements to harmonious proportions can give impetus to the development of the agrarian economics system, is formulated. The research confirms the crisis of anthropocentric paradigm of social development that requires the review of the methodology of complicated systems' management. New management concepts of agrarian sector development («sustainable development», «stable development», «balanced development»), unfortunately, show the weakness of their theoretical and methodological background that causes the ongoing scientific research concerning the most adequate management paradigm. The author proves that the new proportions under structural and functional changes either correspond to the law of golden-section search that means harmonious (progressive) development, or deviate from this organization rate considerably, causing regression.

Keywords: development, agricultural sector of the economy, harmonious development management, harmonious proportions, management system.

Постановка проблеми. Криза сучасної управлінської парадигми розвитку в аграрному секторі економіки проявляється в нездатності суспільства вирішувати традиційними способами нові завдання, що постають перед господарською системою, діяльність якої обмежена масштабами біосфери. Насамперед йдеться про встановлення та дотримання міри окремих параметрів господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, зокрема міри у вилученні ресурсів, що використовуються для виробництва життєвих благ, та їх відтворенні; міри у розподілі суспільного галузевого продукту і розподілі власності тощо. Знаходження відповідних параметрів особливо важливо для сільського господарства, в якому господарські процеси демонструють тісний зв'язок між економічними, соціальними й екологічними складовими. На відміну від інших

галузей економіки, в аграрному виробництві створюються більш специфічні форми людської активності, спрямованої на генерацію сукупних суспільних благ, що мають як товарний, так і нетоварний характер: від задоволення потреб людини в продуктах харчування до збереження природного різноманіття. Тому для сучасної системи управління в аграрному секторі економіки надзвичайно важливо знайти механізми гармонізації різновекторних процесів.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми управління аграрними підприємствами не є новими, вони склали предмет дослідження таких вітчизняних вчених, як В. Амбросов, О. Гудзинський, М. Дем'яненко, Й. Завадський, М. Калінич, П. Макарєнко, В. Юришин, О. Шубравська та ін. Але до сьогодні проблеми управління в аграрній сфері не розглядалися

крізь призму застосування концепції гармонізації. Останнім часом ідея гармонізації управління привертає увагу все більшої частини учених, які, розробляючи методологію менеджменту, не знаходять можливості за рахунок сучасних підходів розв'язати найгостріші системні конфлікти. В роботах Т. Єгорової-Гудкової, О. Івануса, І. Крючкової, І. Прангішвілі, Е. Сороко, А. Стахова окреслені методологічні основи гармонійного управління, які потребують розвитку та конкретизації стосовно окремих сфер економічної діяльності.

Метою статті є розгляд причин і умов трансформації управління, яка найкращим чином має відбуватися на принципах гармонійності.

Основні результати дослідження. Множинність цілей аграрного виробництва завжди враховувалася вченими та політичними діячами для обстоювання положення щодо його специфіки, яка обумовлює слабку пристосовуваність суб'єктів аграрної економіки до ринкових умов.

«Фермер, що здійснює натуральне виробництво для власного споживання, страждає лише від примх природи, але фермер, який працює для ринку, залежить ще й від його кон'юнктури – від урожаю та поведінки конкурентів... Таким чином, на нерегульованому ринку не уникнути різких коливань вартості продукції фермера» [1, с. 154].

Руйнація природного середовища внаслідок розширення меж впливу штучної підсистеми аграрної економіки є відображенням постійного конфлікту між людиною та природою, розв'язання якого приваблювало увагу значної кількості вчених, які прагнуть встановити кількісні параметри споживання природних ресурсів і відтворення природного середовища. Не менш важливою залишається й проблема встановлення параметрів функціонування штучної підсистеми аграрної економіки, зокрема визначення пропорцій між виробництвом і споживанням, інвестуванням і накопиченням, працею і заробітною платою тощо, а також визначення пропорцій розподілу створених благ, які більшістю суспільства сприймалися б як справедливі. Учені зазначають, що «... дослідження питань щодо підпорядкування різнорівневих макроструктур універсальному закону, порушення якого веде до втрат ресурсів та динамізму зростання; структурної координації факторів зростання; зв'язку між структуруванням економіки та оптимізацією розвитку залишаються фундаментальними задачами економічної науки» [2, с. 2].

В умовах домінування антропоцентричної парадигми суспільного розвитку проблема визначення умов економічного зростання, у тому числі й за допомогою використання кількісного аналізу, набуває пріоритетного значення, але так і не отримує остаточного розв'язання через свою складність.

Ресурсно-демографічний баланс значною мірою визначає економічну поведінку людини, а його порушення й наростання диспропорцій у ланцюжку «споживання ресурсів – відтворення довкілля» обумовлюють зростання наукового інтересу до пошуку концепцій управління економічними системами, які б забезпечували їхній безперервний розвиток і водночас запобігали безповоротному вичерпанню природних ресурсів. Звідси поява концепцій управління «сталим розвитком», «стійким розвитком», «збалансованим

розвитком», «гармонійним розвитком», сукупність яких відображає як широку палітру поглядів на проблеми розвитку економіки, так і певну нездатність сучасної нормативної теорії знайти «працюючу» концепцію управління.

Порівняльний аналіз публікацій дозволяє зробити висновок, що в теорії аграрного менеджменту за прихильністю науковців превалює концепція сталого розвитку.

Водночас накопичена сума знань вказує на певну обмеженість цієї концепції, яка виражається у твердженні про необхідність зменшення «... антропогенної діяльності у випадках, коли вона стає фактором дестабілізації екологічних систем та зростання екологічних загроз» [3, с. 11].

Зрозуміло, що зростання чисельності населення у світі практично унеможливило зменшення антропогенного впливу на природне середовище. Справедливим у цьому зв'язку є зауваження О. Шубравської про те, що «... основним викликом з боку глобального середовища є, по суті, примус до нарощування обсягів виробництва та експорту певних видів сільськогосподарської продукції ...» [4, с. 32], яке підтверджує безперспективність реалізації ідеї мінімізації антропогенного навантаження у короткостроковому періоді.

Недовершеністю відзначається й концепція стійкого економічного розвитку, яка передусім означає здатність «... економічної системи зберігати вихідний стан за наявності зовнішніх впливів ...» [5, с. 34], але при цьому не звертається увага на головне – за яких кількісних пропорцій може бути гарантовано такий її стан. Н. Соловйова, досліджуючи поведінку системи «сільське господарство» і наголошуючи на тому, що керована адаптованість цієї системи, «... яка б гарантувала асимптотичну стійкість за будь-яких біфуркаційних збурювань ...» [6, с. 18] є завданням держави, також залишає поза увагою як питання встановлення кількісних пропорцій між елементами системи, так і проблеми розподілу функцій, повноважень, відповідальності і налагодження взаємин між суб'єктами управління розвитком аграрного сектору економіки.

Статистичні дані свідчать про зменшення інвестиційних вкладень в основний капітал сільськогосподарських підприємств, але важливішим є порушення (можливо й неоптимальних) структурних пропорцій між інвестиціями в основний капітал промислових і сільськогосподарських підприємств.

Якщо у 1990 р. на частку сільськогосподарських підприємств припадало більше 21% вкладень в основний капітал, то в 2017 р. цей показник склав 6,3% [7]. Низка науковців, звертаючи увагу на те, що основними джерелами фінансування на макрорівні є власні фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств та обстоюючи необхідність облікового удосконалення, зазначають, що «між 1990 і 2010 роками в галузі транспорту і зв'язку вартість основних фондів у поточних цінах зросла в 65 разів, а в сільському господарстві – лише на 43% ...» [8, с. 5]. А впродовж 2012-2017 рр. цей показник у галузі транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності зріс у 3,5 рази, в той час як у сільському, лісовому та рибному господарстві – у 2,7 рази [7].

Утвердження ринкових принципів організації господарського життя в Україні продемонструвало вади антропологічної концепції управління і сприяло швидкому формуванню досить скептичного ставлення до нібито раціонального характеру поведінки суб'єкта господарювання.

Недосконалість «людини в світі», яку відзначали Фіхте, Ніцше, Шеллінг та інші філософи, найбільш виразно окреслена в працях Канта, який висунув тезу про необхідність обмеження практичних дій людини моральним категоричним імперативом. Усе частіше про моральні принципи формування господарського життя, з огляду на кризу ринкового устрою економіки, згадують і сучасні дослідники: «Для цього важливо подолати абсолютизацію речової залежності людей і фетишизацію прибутку, грошей, матеріального предметно-речового виду виробництва та нагромадження, коли люди, схилившись перед багатством, не є дійсно вільними суб'єктами і творцями суспільних відносин, коли людина служить тільки матеріальному виробництву, пристосовуючи до нього саму себе і природу» [3, с. 12].

Критичне осмислення в науковій літературі антропологічної концепції управління сприяло формуванню розуміння, що розвиток аграрного сектору економіки, по-перше, має ґрунтуватися на врахуванні взаємозалежності та взаємообумовленості природної та штучної підсистем, а, по-друге, він повинен відповідати певним вимогам, що свідчить про правильність вибору форми, сутності та масштабів господарської діяльності.

Звідси можна зробити декілька висновків щодо управління розвитком системи аграрної економіки:

- природний потенціал планети є єдиним матеріальним джерелом створення життєвих благ. Поступове усвідомлення людиною неможливості відтворення та компенсації компонентів природного середовища обумовлює зростання ролі кількісного аналізу факторів, залучених до господарського використання. Мова іде як про встановлення міри вилучення природних ресурсів із довкілля, так і про визначення співвідношень між обсягом вилучених ресурсів і кількісними результатами їх трансформації, які характеризують ефективність господарської діяльності;
- невідновлювальний характер використання природних компонентів продуктивних сил аграрної системи є причиною зменшення природного різноманіття, що підриває стійкість самої системи. Тому діяльність людини, пов'язана з виробництвом продуктів харчування, впродовж всього періоду існування людства була спрямована на створення штучних елементів аграрної системи (біологічних і хімічних з'єднань, відсутніх у природі; способів вилучення корисних властивостей біологічних об'єктів тощо), які змінюючи структуру системи, водночас зберігали б її стійкість. У цьому зв'язку важливим є знаходження таких параметрів співвідношення між окремими елементами системи, які б сприяли збереженню її сутнісної цілісності. А якщо точніше, ідеться про приведення параметрів господарської діяльності до пропорцій, що визначають стійкість системи аграрної економіки;

- закладена в природі, а відтак і перенесена в систему аграрної економіки різноманітність, підпорядковується її функціональній єдності, що дозволило стародавнім філософам наполягати на необхідності використання принципу холізму (цілісності) при пізнанні світу, а при вивченні окремих наукових проблем, звертати увагу на співрозмірність частин, що складають ціле [9].

В. С. Нерсеянц, відзначаючи глибину й новизну поглядів піфагорійців на влаштування людського життя, звертає увагу, що вони під поняттями «належна міра» і «співрозмірність» «... побачили відому пропорцію (числову за своєю природою), тобто певне прирівнювання ...» [9, с. 401].

Таким чином, розвиток аграрного сектору економіки як системи пов'язаний з наявністю певних співрозмірностей її частин, створених як природним, так і штучним шляхом, які визначають узгоджену взаємодію структурних елементів, тобто об'єднують їх в єдине ціле. Встановлення таких пропорцій внутрішньосистемних зв'язків, які забезпечують оптимальний стан системи з точки зору мінімізації втрат (енергії, праці, ресурсів, коштів тощо), відповідає процесу гармонізації управління.

Нові парадигмальні погляди заперечують ті методологічні підходи, які розглядають екологічні, економічні та соціальні системи в їх ізольованості, не враховуючи існування між ними наявного метаболізму і співвідлеглисті. У концепції гармонійного розвитку екологічна, економічна і соціальна складові ідентифікуються як взаємопов'язані, взаємозалежні, взаємопідлегли підсистеми єдиного цілого, а кількісна пропорція, що відповідає гармонійному розвитку, дорівнює 0,62:0,38 (пропорція золотого перерізу) [10, 11, 12].

На думку Е. Сороко, в природі пропорції, що відповідають закону золотого перерізу, проглядаються в: а) характері та механізмі впливу однієї частини цілого на іншу; б) співвідношенні частин з цілим і між собою; в) синхронності функціонування частин цілого [13, с. 124]. Отже, організація господарської діяльності, пов'язаної з трансформацією природних ресурсів, не може не підпадати під дію закону гармонізації. Оскільки господарське перетворення вхідних ресурсів в аграрному секторі економіки неможливо уявити без усвідомленого впливу на цей процес людини (у цьому зв'язку працю як фактор виробництва доцільно підрозділити на дві частини: фізичну (живу) і / або уречевлену та розумову, яка включає в себе і діяльність, пов'язану з прийняттям управлінських рішень), методологія управління розвитком аграрного сектору має ґрунтуватися на положеннях теорії гармонійності. Саме в забезпеченні узгодженості виконання дій окремими людьми, координації взаємодії підрозділів організацій і підприємств між собою полягає основна роль управління.

І «... якщо пропорції золотого перерізу насправді є вищим проявом структурної досконалості ...» [12, с. 169], то вони мають бути враховані на всіх рівнях управління аграрним сектором економіки (рис. 1).

Виходячи з принципів гармонійного розвитку, будь-який суб'єкт господарювання (фірма, завод, місто, країна) має розглядатися як соціо-еколого-економічна система з жорсткою ієрархією цілей розвитку, в основу функціонування якої замість абсолютизації цілей економічного зростання покладено

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

мету збереження цілісності природного комплексу, середовища проживання, якості життя в найширшому його розумінні. Таким чином, досягнення цілей економічного розвитку повинні бути регламентовано соціальними та екологічними нормативами. Така економіка вписується в біосферні цикли, зберігаючи середовище проживання для всього живого [14].

У цьому зв'язку особливої значущості набуває методологія, яка спирається на поняття міри, закони гармонії, використовуючи їх як інваріанти і аттрактори соціальної системи, основні характеристики якої (матерія і свідомість) природно й органічно поєднуються [15].

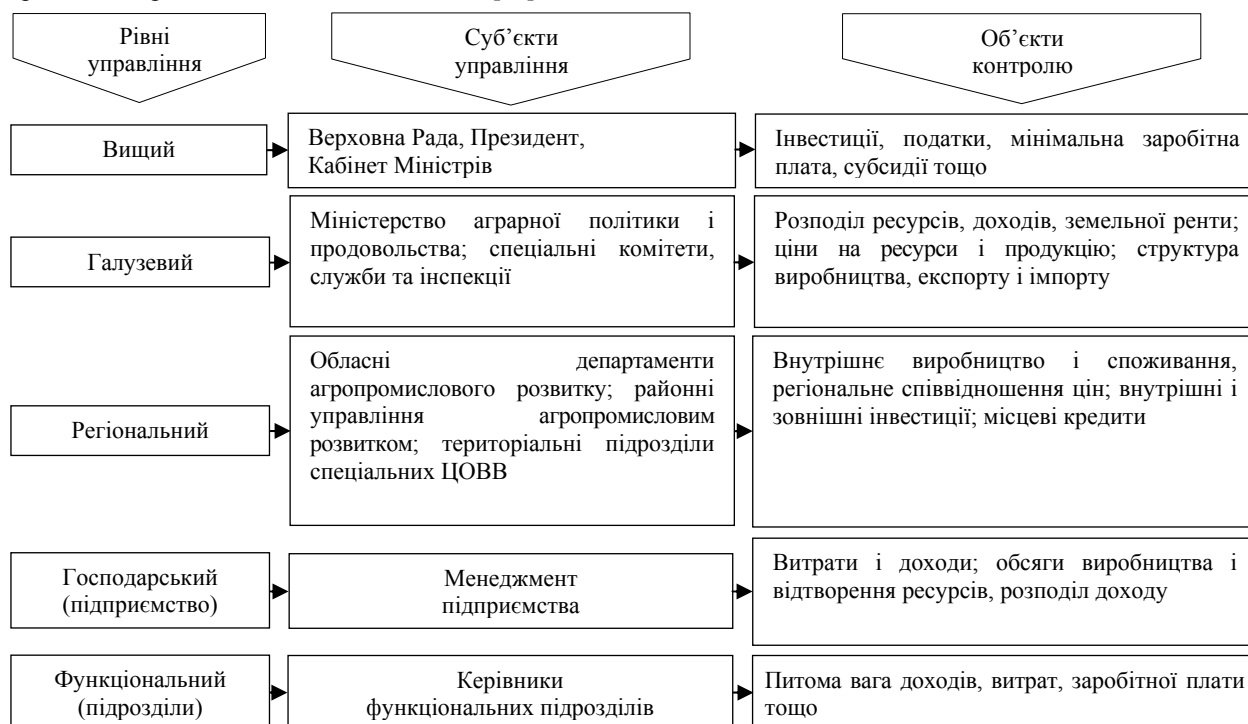

Рис. 1. Основні процеси і пропорції як об'єкти контролю згідно з правилами золотого перерізу в системі управління аграрним сектором економіки України

Побудовано автором.

На нашу думку, перехід до управлінської парадигми гармонійного розвитку пов'язаний з дотриманням трьох головних умов: а) зміною уявлень щодо об'єкта управління; б) зміною цілей розвитку; в) розробленням і дотриманням екологічних і соціальних нормативів (мір) [16, с. 43].

Важливим у цьому зв'язку є вплив держави на систему аграрної економіки, що спирається на взаємозв'язок продуктивних сил і виробничих відносин, який не може бути результативним, якщо вона сама не володіє певною часткою продуктивних сил. Питання про те, якою має бути ця частина за обсягом, усе ще не має остаточного рішення. Цікавими у цьому контексті є дослідження О. Івануса, І. Крючкової та Т. Єгорової-Гудкової, присвячені гармонійному управлінню, в яких звертається увага на співвідношення державної і приватної власності. Зокрема, Т. Єгорова-Гудкова вважає, що співвідношення державної і приватної власності 61,8%:38,2% забезпечує динамічний розвиток економіки; 38,2% державної власності і 61,8% приватної є межею передкризового її стану, але вражаючим є розрахунок автора стосовно реального співвідношення цих показників – 15-18% державної власності й 85-82% приватної [17, с. 334].

Якщо виходити з ліберальної концепції управління, характерної для ринкової форми організації економіки, то співвідношення між державною і приватною власністю має складатися на користь останньої, але і в цьому випадку на частку

держави має припадати частка власності, достатня для здійснення контролю за її раціональним використанням. Ймовірно, що частка держави в розподілі власності аграрного сектору економіки повинна наблизитися до 38%.

Дані щодо розподілу земель сільськогосподарського призначення за формами власності в Україні близькі до висновків Т. Єгорової-Гудкової – у власності держави перебуває 25,1% сільськогосподарських земель і лише 15,6% ріллі [18]. Малоконтрольована державою господарська діяльність з використанням сільськогосподарських земель сприяла кардинальній зміні структури виробництва продукції рослинництва й тваринництва, що вплинуло на підвищення еколого-економічних ризиків. За статистичними та узагальненими науковими даними, поголів'я тварин і птиці відсутнє у 50-56% підприємств Миколаївської, Сумської і Вінницької областей, а в західних областях значення цього показника сягає 62-78% [8, с. 7].

Зменшення на кінець 2018 р. проти 1990 р. поголів'я великої рогатої худоби на 86,5%, свиней – на 70,5%, овець і кіз – на 85,6% ставить під загрозу продовольчу безпеку країни у частині забезпечення населення продуктами тваринництва власного виробництва [19; 20].

Отже, перехід системи аграрної економіки з одного структурно-функціонального стану до іншого пов'язаний із зміною кількісних характеристик

елементів системи, які детермінують також і зміну пропорцій.

Тому при структурно-функціональних зрушеннях нові пропорції або відповідають закону золотого перерізу і тоді ми маємо справу з гармонійним (прогресивним) розвитком, або значно відхиляються від цієї міри організованості, що свідчить про регресію.

Таким чином, гармонійний розвиток аграрного сектору економіки – це безперервність зміни його станів, які відрізняються якісними характеристиками, що передбачають наявність пропорції золотого перерізу при з'єднанні та взаємодії структурних елементів. Певно, що за деякої хаотичності створення (злиття, поглинання, подрібнення) підприємств, які виробляють сільськогосподарську продукцію, оптимальний розкид відносних часток виробництва певного виду продукції окремими підприємствами в загальному її обсязі має відповідати пропорції золотого перерізу. Таке саме явище має спостерігатися при продажу продукції, розподілі цін, встановленні порогових значень споживання продуктів харчування, формуванні асортименту, встановленні співвідношення між виробництвом і споживанням рослинницької і тваринницької продукції тощо.

Висновки. Дослідження підтверджують наявність кризи антропоцентричної парадигми суспільного розвитку, що вимагає перегляду методології управління складними системами. Поява нових концепцій управління розвитком аграрного сектору економіки («сталого розвитку», «стійкого розвитку», «збалансованого розвитку»), на жаль, показала слабкість їхнього теоретико-методологічного підґрунтя, що обумовило продовження наукового пошуку у напрямі формування більш адекватної управлінської парадигми. Перспективними у цьому зв'язку є дослідження, предметною сферою яких є управління гармонійним розвитком окремих секторів економіки, зокрема аграрного. Навіть початкові наукові розвідки у цьому напрямі вказують на наявність сукупності проблем розвитку аграрної сфери, пов'язаних з порушенням гармонійних пропорцій системних структур. Гіпотетично, приведення параметрів структурних елементів до гармонійних пропорцій може надати поштовх розвитку системи аграрної економіки, що потребує подальшого обґрунтування.

Список використаних джерел

- 1 Хикс Дж. *Теория экономической истории* / пер. с англ.; [общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Нуреева]. М.: НП «Журнал Вопросы экономики», 2003. 224 с.
- 2 Крючкова І.В. Макроструктурні фактори розвитку економіки України та Закон золотого перерізу. *Інститут еволюційної економіки*: сайт. 23.11.2005 р. URL: <http://iee.org.ua/ua/publication/57>
- 3 Оскольський В. Рациональне природокористування – важлива умова ноосферного розвитку України. *Економіка України*. 2011. № 11. С. 4-13.
- 4 Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект. *Економіка України*. 2012. № 1. С. 27-35.

- 5 Пустовойт О.В. Системна нестійкість і альтернативи розвитку Української економіки. *Економіка України*. 2012. № 8. С. 32-43.

- 6 Соловійова Н. Формування системи державного планування розвитку сільського господарства України. *Економіка України*. 2010. № 8. С. 11-20.

- 7 Діяльність суб'єктів господарювання за 2017 р.: стат. зб. / [ред. М. Кузнецова]. К., 2018. *Державна служба статистики України*: офіційний сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm

- 8 Пасхавер Б. Й., Молдован Л. В., Шубравська О. В. Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2012. № 9. С. 3-9.

- 9 Нерсесянц В. С. *Философия права*: учеб. для ВУЗов. М.: НОРМА, 2003. 652 с.

- 10 Иванус А. И. *Гармоничный инновационный менеджмент*. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. 248 с.

- 11 Прангишвили И. В., Иванус А. И. Системная закономерность золотого сечения, системная устойчивость и гармония. *Проблемы управления*. 2004. № 2. С. 2-8.

- 12 Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / ред. А. А. Гриценко. Х.: Форт, 2008. 928 с.

- 13 Сороко Э.М. Золотые сечения, процессы самоорганизации и эволюции систем: Введение в общую теорию гармонии систем. Изд. 4-е. М.: Либроком, 2012. 264 с.

- 14 Акимова Т. А., Мосейкин Ю. Н. *Экономика устойчивого развития*: учеб. пособие. М.: Экономика, 2009. 430 с.

- 15 Резолюция конгресса «Гармоничное развитие систем – третий путь человечества», Одесса, 2011, 8-10 октября. URL: <http://instituteofcreativetechnologies.com/congress>

- 16 Дорофеев О. В. Теоретико-методологічні основи формування парадигми управління гармонійним розвитком аграрного сектору економіки. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Економічні науки*. Вип. 1(4). Т. 3. 2012. С. 39-44.

- 17 Егорова-Гудкова Т. И. Проектирование устойчивой экономической системы государства на основе модели золотого сечения. *Гармоничное развитие систем – третий путь человечества*: монография / [ред.: Э. М. Сороко, Т. И. Егорова-Гудкова]. Одесса: Институт креативных технологий, 2011. С. 333-336.

- 18 Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: постанова Кабінету Міністрів України від 7.06.2017 р. № 413. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-p>

- 19 За 25 років поголів'я ВРХ в Україні скоротилось у 6,4 рази. *Асоціація виробників молока*: сайт. 13.05.2015 р. URL: <http://avm-ua.org/uk/post/za-25-rokiv-pogoliva-vrh-v-ukraini-skorotilos-u-64-razi?milkua=1>

20 Кількість сільськогосподарських тварин на 1 лютого 2019 року. *Державна служба статистики України*: офіційний сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/sg/ksqt/arh_ksqt2019_u.html

References

1 Hicks, J. (2003). *Teoriya ekonomicheskoy istorii [Theory of economic history]*. Moscow: NP «Journal of Economic Issues». [in Russian].

2 Kryuchkova, I. V. (2005, Nov 23). Makrostrukturni faktory rozvytku ekonomiky Ukrainy ta Zakon zolotoho pererizu [Macrostructural factors of economic development of Ukraine and the Law of golden section]. *Institute for Evolutionary Economics*: Website. [in Ukrainian].

3 Oskolsky, V. (2011). Ratsional'ne pryrodokorystuvannya – vazhlyva umova noosferoho rozvytku Ukrainy [Rational nature management is an important condition for noospheric development in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 11, 4-13. [in Ukrainian].

4 Shubravskaya, O. (2012). Innovatsiynny rozvytok ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichnyy aspekt [Innovative development of the agrarian sector of Ukraine's economy: theoretical and methodological aspect]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1, 27-35. [in Ukrainian].

5 Pustovoyt, O. V. (2012). Systemna nestiykist' i al'ternatyvy rozvytku Ukrainy's'koyi ekonomiky [System instability and alternatives to the development of the Ukrainian economy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 8, 32-43. [in Ukrainian].

6 Solovyova, N. (2010). Formuvannya systemy derzhavnogo planuvannya rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrainy [Formation of the system of state planning of agricultural development in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 8, 11-20. [in Ukrainian].

7 Diyal'nist' sub'yektiv hospodaryuvannya: statystychnyy zbirnyk za 2017 r. [Activity of economic entities: statistical yearbook for 2017] (2018). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. [in Ukrainian].

8 Paskhaver, B. Y., Moldovan, L. V., & Shubravskaya, O. V. (2012). Osnovni problemy rozvytku sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva [Major problems of development of agricultural production]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, 9, 3-9. [in Ukrainian].

9 Nersesyants, V. S. (2003). *Filosofiya prava [Philosophy of law]*: Tutorial. Moscow: NORMA. [in Russian].

10 Ivanus, A. I. (2011). Garmonichnyy innovatsionnyy menedzhment [Harmonious innovation management]. Moscow: Book House «LIBROKOM». [in Russian].

11 Prangishvili, I. V., & Ivanus, A. I. (2004). Sistemnaya zakonomernost' zolotoho secheniya, sistemnaya ustoychivost' i garmoniya [Systemic regularity of the golden section, systemic stability and harmony]. *Problemy upravleniya – Management problems*, 2, 2-8. [in Russian].

12 Gritsenko, A. A. (Ed.) (2008). *Institutsional'naya arkhitektonika i dinamika*

ekonomicheskikh preobrazovaniy [Institutional architectonics and dynamics of economic transformations]. Kharkiv: Fort. [in Russian].

13 Soroko, E. M. (2012). Zolotyie secheniya, protsessy samoorganizatsii i evolyutsii sistem: Vvedeniye v obshchuyu teoriyu garmonii sistem [Golden sections, processes of self-organization and system evolution: Introduction to the general theory of harmony of systems]. Ed. 4th. Moscow: Librocom. [in Russian].

14 Akimova, T. A., & Moseykin, Yu. N. (2009). *Ekonomika ustoychivogo razvitiya [Economics of sustainable development]*: Tutorial. Moscow: Economics. [in Russian].

15 Garmonichnoye razvitiye sistem – tretiy put' chelovechestva [«Harmonious development of systems – the third way of mankind»]: Resolution of the congress (2011). Odessa, 2011, October 8-10. Retrieved from <http://instituteofcreativetechnologies.com/congress> [in Russian].

16 Dorofeyev, O. V. (2012). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya paradyhmy upravlinnya harmoniynym rozvytkom ahrarnoho sektora ekonomiky [Theoretical and methodological foundations of the formation of a paradigm of management of harmonious development of the agrarian sector of the economy]. In *Naukovi pratsi Poltav's'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi: Ekonomichni nauky [Proceedings of Poltava State Agrarian Academy: Economics]*: Vol. 3(1) (pp. 39-44). [in Ukrainian].

17 Yegorova-Gudkova, T. I. (2011). Proyektirovaniye ustoychivoy ekonomicheskoy systemy gosudarstva na osnove modeli zolotoho secheniya [Designing a sustainable economic system of the state based on the model of the golden section] In *Garmonichnoye razvitiye sistem – tretiy put' chelovechestva [Harmonious development of systems – the third way of humanity]* (pp. 333-336). Odessa: Institute of creative technologies. [in Russian].

18 Deyaki pytannya udoskonalennya upravlinnya v sferi vykorystannya ta okhorony zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya derzhavnoyi vlasnosti ta rozporядzhennya nymy [Some issues of improvement of management in the field of use and protection of agricultural land of state ownership and disposal by them] (2017). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2017, Jun 7, 413. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-п> [in Ukrainian].

19 Za 25 rokiv poholiv'ya VRKH v Ukraini skorotylos' u 6,4 razy [For 25 years, the cattle population in Ukraine has decreased by 6.4 times]. (2015, May 13). *Association of milk producers*: Website. Retrieved from <http://avm-ua.org/uk/post/za-25-rokiv-pogoliva-vrh-v-ukraini-skorotilos-u-64-razi?milku=1> [in Ukrainian].

20 Kil'kist' sil's'kohospodars'kykh tvaryn na 1 lyutoho 2019 roku [Number of farm animals as of February 1, 2019] (2019). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. [in Ukrainian].

Надійшло 03.10.2018 р.